

УДК 657.633.5

Фаріон Я.М., к.е.н., доцент,

Фаріон Т.І.

Тернопільській національний економічний університет

МІСЦЕ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В СИСТЕМІ КОНТРОЛЮ ЗА БАНКІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Розглянуто необхідність та базові засади функціонування внутрішнього аудиту вітчизняних банків. Зроблено порівняльний аналіз внутрішнього аудиту і ревізії банку. Визначено напрями вдосконалення системи внутрішнього аудиту та контролю в банках України.

Ключові слова: банк, контроль, ризики, внутрішній аудит.

Farion Ya., Farion T.

PLACE OF INTERNAL AUDIT IN CONTROL BANKING

The article is considered with necessity and basic principles of functioning internal audit of domestic banks. It is made comparative analysis between internal audit and revision of banks. Identifies directions of improvement the system of internal audit and controls in banks of Ukraine.

Key words: bank, control, risks, internal audit.

Фарион Я.М., Фарион Т.И.

МЕСТО ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В СИСТЕМЕ КОНТРОЛЯ ЗА БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

Рассмотрено необходимость и базовые принципы функционирования внутреннего аудита отечественных банков. Сделан сравнительный анализ внутреннего аудита и ревизии банка. Определены направления совершенствования системы внутреннего аудита и контроля в банках Украины.

Ключевые слова: банк, контроль, риски, внутренний аудит.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Комерційні банки є організаціями, діяльність яких має багатоцільовий характер і супроводжується високими ризиками, зумовленими різними обставинами. Окрім того, необхідність оперативного реагування на інформацію, що надходить із зовнішніх джерел та від власних аналітичних служб, вимагає високоякісного і ефективного управління функціонуванням зазначених суб'єктів. Ось чому одним із чи не

найважливіших напрямів роботи в цій області є організація чіткої системи внутрішнього контролю за різними сферами діяльності банку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблема внутрішнього контролю й аудиту в банках присвячені дослідження багатьох провідних вітчизняних науковців, а саме: А. Герасимовича, Л. Кідрацької, Г. Білокінь, О. Кіреєва, О. Петрик, В. Сопка та інших. Разом з тим, питання функціонування внутрішнього аудиту як окремого виду контролю за діяльністю банківських установ ще не повністю вирішені і є актуальними в даний час. Тому необхідність визначення місця внутрішнього аудиту в системі контролю за банківською діяльністю, обґрунтування його значення для розвитку банківської системи України зумовила вибір теми дослідження.

Цілі статті. Мета наукової статті – дослідити сутність та обґрунтувати необхідність застосування внутрішнього аудиту в банківських установах; проаналізувати методику й організацію його проведення; розкрити відмінності внутрішнього аудиту від ревізії банку і основі одержаних результатів окреслити напрями вдосконалення системи внутрішнього аудиту та контролю в банках України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна фінансова криза є максимальною дотичною до банківського сектору. Вона спричинила порушення його фінансової стабільності та платоспроможності. Необхідність посилення контролю за діяльністю банківських установ України викликана зростанням кількості проблемних банків. За станом на 1 січня 2011 р. у Державному реєстрі банків значилось 194 банки. Упродовж 2010 р. до реєстра було додатково занесено ще три банки, а виключено шість (чотири у зв'язку з ліквідацією, а два – у зв'язку з реорганізацією). Мережа банківських установ за досліджуваний період зменшилась на 351 одиницю і на кінець року налічувала 742 діючі філії.

На початок 2011 р. ліцензії на здійснення банківських операцій, у тому числі валютних, мали 176 банків. У попередньому 2010 р. відкликано ліцензії на здійснення усіх банківських операцій 9 банків. За звітний період також був зафіксований один випадок припинення дії ліцензії на здійснення окремих банківських операцій [1].

У стадії ліквідації за станом на 01.01.2011 р. перебувало 18

банків (9,2% від загальної їх чисельності). 17 банків ліквідовано за рішенням Національного банку України, 1 – за рішенням господарського (арбітражного) суду. Заборгованість клієнтів за кредитами перед банками, що перебувають в режимі ліквідації, на кінець грудня минулого року становила 16,2 млрд грн (порівняно з початком року зросла в 3.2 рази), а вимоги клієнтів за депозитами – 2.2 млрд грн (або на 58,7%) [1].

Національний банк України своїми нормативними документами не може обмежити всі ризики у діяльності комерційного банку і, ймовірно, не повинен цього робити. Він обмежує лише основні ризики (ризик на одного позичальника, валютні ризики тощо). Зниження або мінімізація ризиків у діяльності комерційного банку є необхідною умовою його успішної роботи. Вона, як свідчить практика, досягається в певній мірі у добре керованому банку функціонуванням адекватно організованої системи внутрішнього контролю.

Тому необхідність посилення ролі сфери регулювання банківських ризиків у забезпеченні та підтримці стабільності банківської системи України є беззаперечною. Слід відмітити ще, що якщо проблема регулювання банківських ризиків з боку НБУ зараз здебільшого вирішується, то організація внутрішнього управління та контролю за ризиками окремих вітчизняних банків перебуває лише на стдії становлення.

І внутрішній контроль в банку, і бухгалтерський облік, планування та економічний аналіз є однією з найважливіших функцій управління. Призначення внутрішнього контролю полягає в забезпеченні дотримання законів, положень та процедур при здійсненні банківських операцій з метою зниження ризиків, притаманних різним ділянкам банківської справи. Складовою ж частиною внутрішнього контролю в банку є внутрішній аудит.

Певну роль у створенні ефективної системи аудиторської діяльності у вітчизняних банках відіграло впроваджене Національним банком України Положення «Про організацію внутрішнього аудиту в банках України».

Відповідно до вказаного Положення внутрішній аудит банку - це незалежна експертна діяльність служби внутрішнього аудиту банку для перевірки й оцінки адекватності та ефективності системи внутрішнього контролю і якості виконання призначених обов'язків співробітниками банку [2].

Саме внутрішній аудит здатний вчасно акцентувати увагу

акціонерів та керівництва на проблемах в системі менеджменту і на ризиках, з якими може зіткнутися банк в майбутньому, а також допомогти в пошуку шляхів уникнення небажаних наслідків.

При перевірці рівня ефективності діючої у банку системи внутрішнього контролю, внутрішній аудит, застосовуючи окремі методичні прийоми й процедури аудиту, встановлює ступінь дотримання нормативних актів, збереження активів банку, його клієнтів, оптимальне використання ресурсів банку, управління ризиками, забезпечення чіткого виконання розпоряджень керівництва банку у досягненні мети, передбаченої стратегічними і поточними планами. Одночасно перевіряються конфлікти інтересів, тобто будь-який вид відносин, що не відповідають інтересам банку або можуть завадити добросовісному виконанню обов'язків окремими посадовими особами.

Оскільки аудит і ревізія виступають способами організації контролю за фінансово-господарською діяльністю економічних суб'єктів, то між ними є багато як спільних рис, так і принципових відмінностей. Різницю між аудитом і ревізією можна виявити при розгляді їх за певними ознаками.

За ціллю. Аудит є вираженням думки з приводу достовірності фінансової звітності; надання послуги, допомога, співробітництво з клієнтом. Ревізія ж призначена для виявлення недоліків з метою їх усунення і покарання винуватців.

За характером. Аудит виступає підприємницькою діяльністю. Ревізія – це виконавча діяльність, виконання розпоряджень.

За правовим регулюванням. В основі аудиту лежить цивільне право, господарські договори. В основі ревізії – адміністративне право, інструкції, накази державних та вищестоящих органів.

За об'єктами. Об'єктом аудиту є все, що викривляє фінансову звітність, знижує платоспроможність, погіршує фінансовий стан клієнта. Об'єктом ревізії є все, що засвідчує порушення діючого законодавства.

За управлінськими зв'язками. Аудит – це горизонтальні зв'язки, добровільність, рівність у взаємовідносинах з клієнтом, звіт перед ним. Ревізія – це вертикальні зв'язки, змушування, призначення, звіт перед вищестоящим органом про виконання.

За принципом оплати. Аудит оплачується клієнтом, ревізія – вищестоящим органом.

За практичними завданнями. До завдань аудиту відноситься

консультування, покращення фінансового стану клієнта, залучення пасивів (інвесторів, кредиторів). До завдань ревізії відноситься збереження активів, попередження і профілактика зловживань.

За результатами. Результатами аудиту є аудиторський висновок і рекомендації для клієнта; при цьому зберігається конфіденційність інформації. Результатами ревізії є акт ревізії, організаційні висновки, вказівки, передача інформації вищестоящим та іншим органам, обов'язкове розголошення інформації.

За статусом. Аудит проводиться незалежним експертом, аудитором. Ревізія здійснюється працівником ревізійного апарату, ревізором.

Порівняльний аналіз внутрішнього аудиту і ревізії банку дає змогу стверджувати, що поняття внутрішнього аудиту значно ширше, ніж поняття внутрішньої ревізії. Якщо внутрішній аудит спрямований на оцінку різноманітних операцій і систем контролю в межах банку, то метою ревізії є виявлення і локалізації недоліків та повідомлення про них керівництву банку.

Головне завдання внутрішнього аудиту – це вирішення окремих функціональних проблем управління, розробка та перевірка інформаційних систем банку. Внутрішній аудит є невід'ємною частиною управлінського контролю за ефективністю діяльності окремих елементів структури економічного суб'єкта.

Робота внутрішнього аудиту для керівництва банку має інформаційне та консультаційне значення; вона повинна сприяти оптимізації діяльності та виконанню зобов'язань його керівництвом.

Об'єктами внутрішнього аудиту виступають функціональні (департаменти, управління, відділи) та виробничі структурні підрозділи (філії) банку, а також види банківської діяльності: банківські операції, системи внутрішнього контролю тощо [3, с. 33].

Внутрішній аудит подає не тільки інформацію про діяльність самого банку, але й підтверджує правильність та достовірність звітів банківських менеджерів. Використовуючи інформацію внутрішнього аудиту, керівництво банку може оперативнo і своєчасно здійснити необхідні зміни всередині банку.

В умовах нестабільної економіки, недосконалої законодавства та посилення конкуренції на ринку банківських послуг внутрішній аудит стає невід'ємною складовою банківського менеджменту та набуває особливого значення.

Завдання внутрішнього аудиту визначаються керівництвом,

виходячи з потреб управління банком та його філіальною мережею. Це, насамперед, контроль за станом активів та недопущення збитків; підтвердження виконання функціонування системи внутрішнього контролю та обробки інформації; аналіз ефективності функціонування системи внутрішнього контролю та обробки інформації; оцінка якості інформації, що надається управлінською інформаційною системою.

Тобто з метою незалежної оцінки і вдосконалення системи внутрішнього контролю в банку створюється спеціальний підрозділ – служба внутрішнього аудиту. Організаційно внутрішній аудит є самостійним структурним підрозділом банку, створеним за рішенням його вищого органу і, як правило, підпорядкованим безпосередньо Раді банку. Іншими словами, служба внутрішнього аудиту є незалежною від структурних підрозділів банку і цілком відмежована від операцій банку. Такий статус дозволяє аудиторам бути об'єктивними при складанні аудиторського висновку.

Національний банк України принципово та вимогливо ставиться до створення і діяльності служби внутрішнього аудиту. Однією з обов'язкових для проходження ліцензування новостворених банків і розширення кола операцій, що ліцензуються, діючих банків умов є наявність підрозділу внутрішнього аудиту. Для створення нового відділення банку, починаючи з 2011 р., необхідно виконувати дві ключові вимоги: вести беззбиткову діяльність протягом останніх шести місяців і мати відпрацьовану систему внутрішнього контролю та управління ризиками, яка має пройти аудит в НБУ.

Чисельність служби внутрішнього аудиту банку має бути достатньою для ефективного досягнення цілей та завдань, поставлених перед цим підрозділом. Служба внутрішнього аудиту банку повинна користуватися такою підтримкою Правління банку і Ради банку, яка б дозволяла їй досягати співробітництва з боку суб'єктів аудиту і без перешкод виконувати свої обов'язки.

Служба внутрішнього аудиту банку повинна бути укомплектована професійно придатними, кваліфікованими кадрами, які в змозі виконувати покладені на них функціональні обов'язки. Працівники служби внутрішнього аудиту повинні володіти базовими знаннями у сфері бухгалтерського обліку і фінансів, права, інформаційних технологій, управління активами та пасивами, фінансового, організаційного менеджменту банку тощо.

Основні функції служби внутрішнього аудиту визначаються метою її створення. Функції служби внутрішнього аудиту банку є

частиною постійного моніторингу системи внутрішнього контролю і внутрішніх процедур оцінки капіталу банку, вони забезпечують незалежну оцінку адекватності запровадженої політики та методики діяльності банку, а також їх виконання.

Головними функціями служби внутрішнього аудиту банку є:

- зменшення ризиків у проведенні операцій, пов'язаних з раціональним та ефективним використанням ресурсів банку;

- надання рекомендацій структурним підрозділам банку у процесі планування, на стадії розроблення і впровадження нових продуктів, процесів, систем;

- проведення аудиту діяльності структурних підрозділів банку з метою забезпечення аналізу і оцінки внутрішнього контролю, політики, процедур банку, що стосуються адекватності, відповідності, ефективності та точності бухгалтерських даних і збереження активів банку;

- перевірка результатів поточної фінансової діяльності банку, нагляд за поточною діяльністю банку, дотриманням посадовими особами, працівниками банку, а також самим банком вимог чинного законодавства України та рішень органів управління банком;

- постійний перегляд системи операційних процедур (включаючи аудиторські процедури) та методів їх обліку;

- перевірка систем управління і передавання фінансової інформації, у тому числі електронних інформаційних систем та електронних банківських послуг;

- координація своєї діяльності з діями незалежних аудиторських фірм при проведенні зовнішнього аудиту банку з метою забезпечення оптимальних умов, за яких аудиторські фірми можуть з довірою покластися на висновки служби внутрішнього аудиту для уникнення дублювання зусиль;

- складання та надання висновків і звітів при проведенні перевірки.

Функції внутрішнього аудиту в банку можуть бути викладені у положенні про внутрішній аудит, яке після затвердження радою директорів банку є офіційним документом, в якому визначено мету, завдання, права і повноваження органу внутрішнього аудиту; у посадовій інструкції внутрішнього аудитора, яка визначає коло його практичної роботи (надається внутрішнім аудиторам і працівникам, чия діяльність перевіряється).

Проведення аудиту структурних підрозділів банку здійснюється

службою внутрішнього аудиту на підставі погодженого з Радою банку та затвердженого Правлінням банку плану (графіка) проведення перевірок на поточний рік.

Обсяг програми внутрішнього аудиту має бути достатнім для виконання завдань роботи аудиту. Частота проведення аудиторських процедур має обумовлюватись оцінками ризиків, які притаманні кожній сфері спрямованості аудиту.

За окремими дорученнями Правління (ради директорів) банку служба внутрішнього аудиту банку має право здійснювати позапланові перевірки з окремих питань.

Внутрішній аудит може проводитись на вимогу Національного банку України в рамках пруденційного нагляду.

З метою запобігання виникненню конфлікту інтересів у відносинах із співробітниками інших підрозділів банку керівник служби внутрішнього аудиту повинен застосовувати ротацію внутрішніх аудиторів, тобто один і той самий аудитор не може проводити аудит одного підрозділу банку постійно.

Служба внутрішнього аудиту банку при виконанні функціональних обов'язків має керуватися такими стандартами:

Стандарт № 1 – керівництво службою внутрішнього аудиту.

Кандидатура керівника служби внутрішнього аудиту повинна погоджуватися з Радою банку і відповідати вимогам, встановленим Національним банком України.

Стандарт № 2 – незалежність.

Внутрішні аудитори мають бути незалежними від тієї діяльності, яку вони перевіряють. При проведенні аудиторської перевірки внутрішні аудитори мають бути об'єктивними.

Стандарт № 3 – професійна компетентність.

Внутрішній аудит має виконуватися на високому професійному рівні з належною професійною увагою. Працівники відділу внутрішнього аудиту мають володіти навичками та знаннями, що є суттєвими для виконання внутрішніх аудиторських перевірок. Крім цього, фахівцям цієї служби мають бути притаманні такі якості, як коректність, доброзичливість та прагнення до підвищення своєї кваліфікації.

Стандарт № 4 – обсяг робіт.

Обсягом внутрішнього аудиту має передбачатися перевірка і оцінка відповідності та ефективності системи організації внутрішнього контролю, а також якості діяльності по виконанню

доручених обов'язків.

Стандарт № 5 – планування і виконання аудиторської перевірки.

Аудиторська перевірка повинна передбачати планування аудиту, перевірку і оцінку інформації, надання рекомендацій та контроль після перевірки.

Стандарт № 6 – складання аудиторського висновку.

Аудиторський висновок складається з урахуванням стандартів та методів проведення аудиту, визначених нормативно-правовими актами Національного банку України, і підписується керівником служби внутрішнього аудиту банку.

У висновку викладаються виявлені недоліки, порушення та зловживання, що характеризують проведення відповідних банківських операцій. Акцентується увага на позитивному досвіді роботи підрозділу, який можливо використати на інших ділянках у банку. Необхідно також викласти причини, особливо організаційного характеру, що створили умови для здійснення порушень і зловживань, та надати свої пропозиції про прийняття заходів щодо їх усунення. У висновку треба надати кваліфіковану оцінку стану системи внутрішнього контролю відповідного підрозділу банку.

Після завершення роботи над висновком рекомендується провести підсумкову нараду з керівництвом підрозділу, що перевірявся.

Для прийняття організаційних заходів аудиторський висновок направляється керівнику структурного підрозділу та Правлінню (раді директорів) банку, а в окремих випадках – Раді банку.

Служба внутрішнього аудиту банків, крім стандартів, що затверджені вказівками Національного банку, мають право розробляти та застосовувати в роботі власні стандарти аудиту.

При проведенні внутрішнього аудиту підрозділів банку необхідно передбачити наявність таких послідовних етапів перевірки:

- отримання повної інформації про підрозділ, що перевіряється, включаючи засоби внутрішнього контролю;
- складання та виконання плану роботи внутрішнього аудиту банку, в якому повинні бути відображені мета та процедури перевірки з урахуванням інформації про підрозділ, що перевіряється;
- проведення перевірки отриманої інформації на суттєвість, оцінка ризику за операціями, що допомагає визначитись, яку фінансову звітність необхідно проаналізувати, який розмір вибірки

використати і які види аналітичних процедур провести;

- проведення позапланової тематичної перевірки, що дасть змогу підвищити рівень впевненості щодо окремих висновків аудиторської перевірки;

- здійснення документального підтвердження виконання всіх процедур проведення аудиту шляхом підготовки робочої документації аудиторської перевірки;

- складання внутрішнім аудитором висновку та пропозицій щодо результатів перевірки відповідних структурних підрозділів банку.

Контроль НБУ за роботою служби внутрішнього аудиту здійснюється за звітом про роботу внутрішнього аудиту.

Звіт про роботу служби внутрішнього аудиту має включатися до пояснювальної записки банку при складанні річного звіту. Крім того, банки повинні звітувати про роботу служби внутрішнього аудиту перед Національним банком України двічі на рік протягом першої половини місяця наступного за звітним періодом.

У разі необхідності Національний банк України може затребувати у банків звіт про роботу внутрішнього аудиту за певний період часу його діяльності, а також іншу інформацію з питань компетенції служби внутрішнього аудиту банку.

Звіт банку про роботу служби внутрішнього аудиту повинен містити інформацію щодо контролю за діяльністю всіх підрозділів банку.

Територіальні управління НБУ за місцезнаходженням філії мають право запросити у неї інформацію про роботу та матеріали перевірок її внутрішнього аудиту.

Національний банк України здійснює контроль за роботою служби внутрішнього аудиту банку шляхом проведення інспекторами НБУ або уповноваженими ним особами перевірок її діяльності.

За результатами аналізу звітності та матеріалами перевірок НБУ в разі необхідності надсилає банку лист з вимогами щодо приведення системи внутрішнього аудиту у відповідність до Положення «Про організацію внутрішнього аудиту у комерційних банках України». У разі невиконання у встановлений термін вимог щодо усунення недоліків НБУ може застосовувати санкції у порядку, встановленому чинним законодавством України.

Разом з тим стан роботи служби внутрішнього аудиту банку може бути перевірений і незалежним зовнішнім аудитором. В

ефективності діяльності служби внутрішнього аудиту банку в першу чергу повинні бути зацікавлені самі власники банку, оскільки вони отримують інформацію про оцінку діяльності не лише підрозділів банку, а і його керівництва. Тому власники банку повинні бути впевнені в належній та якісній роботі служби внутрішнього аудиту банку. Це дає їм можливість вжити відповідних заходів щодо усунення недоліків в роботі даної служби [4, с. 276].

Таким чином, наявність ефективного внутрішнього аудиту стає невід'ємною складовою успішного розвитку банківських установ в умовах швидких змін зовнішнього середовища, в інформаційних технологіях і законодавстві, ускладнення процесів управління. Ці зміни забезпечують інтенсивний і екстенсивний розвиток банків, який характеризують розширення спектра банківських послуг і глобалізація банківської діяльності та спонукають керівництво банку вибудовувати надійний захист, щоб власними силами, не очікуючи втручання ззовні, вчасно виявляти можливі негаразди і запобігати їм. Наскільки при цьому внутрішній аудит стане корисним, залежить від завдань, які будуть перед ним поставлені.

1. Бюлетень НБУ. – 2011. – № 2 (215). – 199 с.
2. Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках України / Затверджене Постановою Правління НБУ від 20.03.1998 року за № 11 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Кіреєв О.І. Внутрішній аудит у банку: навч. посібн. / О.І. Кіреєв, О.С. Любунь. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 230 с.
4. Ступак А.С. Створення ефективної системи внутрішнього банківського контролю за рахунок діяльності служби внутрішнього аудиту / А.С. Ступак // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 1. – С. 274–277.